نەجاتی عەبدوڵڵا

دەوڵەتی کوردی
لە بەڵگەنامەکانی بەریتانیادا

سەرەتا

لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی وتێشکان و لەبەریەکهەڵوەشاندنەوەی ئیمپراتۆری فرە نەتەوەی عوسمانیيەوە، وڵاتە هاوپشتەکان لە کۆنفرانسی ئاشتی لە پاریس، ٣٠ ژانیوەری ١٩١٩ لەسەر ئەوە کۆک و یەکڕابوون کە پێویستە هەموونەوەتەوانەی بەزۆر بەئیمپراتۆریی عوسمانیيەوەگرێدراون یەکبارلەم وڵاتەیبنەوەو سەربەخۆبن.

کوردستان یەکێک لەم وڵاتانەبوو کە بڕیاردراسەربەخۆبێت. دواتریش لەپەیماننامەی سیڤەردا بەگەرمی گەڵاڵەنامەی ستاتوویەک بۆ کورد، لە لایەن زلهێزەکانەوە، ئامادەکرا و، پرسی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی، لە لایەن بەریتانیاوە، خۆی هێنایە پێشەوە و، ئەوان بە وردی چاودێرییان دەکرد.

ئەم باسە تەنیا هەوڵدانێکە بۆ دەرخستنی بیروبۆچوونی سیاسەتمەدارانی بەریتانیا دەرهەق بە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی، کە لەنێوخودی بەڵگەنامە نهێنیی و دەساوێژە جاسووسییەکانی خۆیانەوە وەرمانگرتوون. ١

لە دۆکۆمێنتێکی نهێنی ڕۆژی ٣٠ سێپتەمبەری ١٩١٩ دا، بە ناوی «کورتەیەکی کاروبارەکانی کوردستانی خواروو لە ماوەی جەنگی گەورەدا» هاتووە: «ئەرکی بەریتانییەکان دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستانی خواروو بوو، لەژێر چاودێری بەریتانیادا. بەڵام بەهۆی دواکەوتوویی و پاشکەوتوویی وڵات وخراپی ڕێگاوبانەکان وجیاوازیی هۆزەکان، بەریاتانییەکان ناچاربەوەبوون کە لە چەند کەناڵی هەمەچەشنەوە لەکاردابن وهەمووکۆششێک بخەنەگەڕ بۆ دانانی بنەوانێک بۆ ڕژێمێکی یەکگرتووو، تا کاتێکی دیکە، ئەرکی یەخستن لە پێناو پێکەوەگرێدانێکی یەکجارەکی دوابخەن» (١:٥٧)

بە مەبەستی خوێندنەوەی ڕەوشی وڵاتی کوردەواری و پتر ئاگاداربوون لە پرسی کوردەکان بەریتانیا، لە دەستپێکی ئاپریلی ١٩٩١دا، بە ڕەزامەندی ستادی گشتیی بەریتانیا، لە میسرەوە مێجەر نۆئێلی ناردە ئەسیبین تا لە نزیکەوە لە هەڵوێستی سیاسیی کوردەکان ئاگاداربێت و، لەم بارەیەوە سەرۆکایەتی ستادی گشتیی ئاگاداربکاتەوە.

لەو سەروبەندەدا ئەو ترسە لەناو کوردەکاندا باوبوو کە، بەریتانیا بەنیازە پرسی ئەرمەنەکان دژ بە کوردەکان گەشە پێبدات و، ئەرمەنەکان باڵ بەسەر کوردستاندا بکێشن. زۆربەی کوردەکانیش لەوەدەترسان کە بەهۆی ئەو کوشتارەی لە ساڵی ١٩١٥ دژ بە ئەرمەنەکان کرابوو تۆڵەیان لێ بستێندرێتەوە. دەزگای جاسووسیی عەسکەری بەریتانیا ئاوەها دەیڕوانییە کوردەکان کە: «دەبێت بەریتانیا وا لە کوردەکان بنۆڕێت وەک ئەوەی گەلێکی خودان هەست و هەستی نەتەوەیین، وێڕای ئەو ناکۆکییە خێڵەکییانەی کە لە نێواتیاندا هەیە کە چی هێشتا شانازی بە ڕەچەڵەکی کوردانەی خۆیانەوە دەکەن»، تا دەگاتە ئەوەی دەڵێت: «وێڕای ئەوەی گەلێکی بێ ڕێبەرن و لەسەرتاپای ناوچە زۆروزەوەندەکانی کوردستاندا بڵاوبوونەتەوە، لە ڕۆژگاری ئێستادا ناتوانن ئیدارەی خۆیان بەڕێوەبەرن. لەوێ وڵات خوێندەواری لێنییە وڕێبەری هۆزەکان هیچ تێڕوانینێکی وایان بۆ ئەودیو سنووری خێڵی خۆیان نییە و لە دەرەوەی خێڵیش هیچ نفوزێکیان نییە» (١: ٦٥)

لەو کاتەدا دوو ڕێگە لەبەردەم سیاسەتمەدارانی ئینگلیزدا هەبوو:

یەکەم: ئەگەر دووبارە کوردستان بخەنەوە ژێر قەڵەمڕۆی تورکیاوە، کە ئەو دەم کوردستان بۆخۆی دەبێتە «کوانووی پیلانگێڕان ولەیاسادەرچوون». هەر لەم ڕووەوە ئەگەر کوردستان دووبارە بگەڕێتەوە ژێر دەسەڵاتی تورکیاوە، هەموو هیواو هەوڵ و کۆششەکانی بەریتانیا بۆ دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەکی ئاشتییانە و هەمیشەیی بۆ دۆزی ئەرمەنەکان بە تەواوی بەفیڕۆ دەچێت. بۆیە بەریتانیا بە زووی پشتی لەم ڕێگە چارەیە کرد.

دووەم: لەم سۆنگەیەوە ڕەوتی سیاسیی بەریتانیا بۆ ئەوە دەچوو کە «هەر شێوەیەک لە شێوەکانی حوکمڕانی بەریتانیا بە گشتی چێترین هەل دەبێت بۆ ئارامی و گەشەسەندنی وڵات لە دوارۆژدا»(١:٦٥)

لە بەرامبەر ئایندە و دوارۆژی کوردستاندا، دوو ڕەوتی سیاسی لە نێو سیاسەتیی ئینگلیزدا خۆیان دەنواند:

یەکەم: داگیرکردنی سوپایی کوردستان بە زەبری هێز و قەلاچۆکردنی بەرخۆدانی کوردەکان، کە ئەمەش بۆخۆی دەبێت هۆی ئەوەی ڕێبەرەکوردەکان لەبەریتانیا دوورکەونەوە و، بەریتانیا دەبێت هەمیشە هێزیان لە دژ بەکابهێنێت، کە ئەمەش پشتگوێخستنی پرینسیپەکانی ئاشتییە، کە بەریتانیا خۆی ئیمزای کردووە.

دووەم: دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بۆ کوردەکان لە ژێر چاودێری بەریتانیادا.

هەر لە هەمان دۆکۆمێنتدا هاتووە کە: «لە کاتێکدا ئەو کۆت وبەندانە ناناسرێن کە خراونەتە سەر سنووری دەوڵەتێکی کوردی، بە هۆی بڕیاردانی ئایندەی ئەرمەنستان وپاشماوەکانی تورکیا، بۆیە ئەستەمە گفتوگۆ لەسەر پێشنیاری بونیاتنەرانە بکرێت بۆ دامەزراندن و دروستکردنی (دەوڵەتێکی کوردی- نووسەر)، ئێستا هیچ کوردێک نییە شایەستەی ئەوە بێت سەرۆکایەتی دەوڵەتێکی یەکگرتووی کوردستانی بکات، کە هەموو بەشەکانی کوردستان بگرێتەوە»(١:٦٦). ٢

لەناو خودی دەستاوێژ و بەڵگەنامەکانی بەریتانییدا بە زەقی پێ لەسەر ئەوەداگیراوە کە کوردستان هیچ سەرکردەیەکی ئاوای نەبووە کە شایستەی ئەوە بێت بیکەن بە سەرداری کوردستان و ڕەوشی گەشەسەندنی سیاسیی و کۆمەڵایەتی وڵاتیش ئەوەی لەباردا نەبووە. هەر لەم پێودانەوە مەندووبی سامی بەریتانی لە ئەستەمبووڵەوە دەربارەی شەریف پاشا دەنووسێت: «ژەنەڕاڵ شەریف پاشا کەسێکی شایستە نییە و هیچ دەسەڵات، یان نفوزێکی نییە، بۆیە ناکرێت وەک نوێنەری ڕای گشتیی کورد حسێبی بۆ بکەین». هەروا مەندووبی سامی لە بەغداوە دەنووسێت: «هیچ کوردێکی وا شایستە نییە بەنێوی کوردستانەوە بئاخێوێ و هیچ کەسێکیش بەو سیفەتانە ناناسرێت. بۆیە بەریتانیا بڕیاری دا لە کوردستان بکشێتەوە چونکە هیچ کەسێکی وای نەدۆزییەوە کە شایەستەی ئەوەبێت دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی دابمەزرێنێت».

دوور لە پاکانەکردن بۆ نیاز و مەرامەکانی بەریتانیا، دەمەوێت بڵێم کە لە سەردەمی دوای جەنگی یەکەمی جیهانەوە، بزوتنەوەی کورد لە سەرتاپای کوردستاندا، هێندە بەهێز نەبوو کە بتوانێت بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی خەبات بکات و ستراتیژێکی کوردستانی پیادە بکات. بۆ نموونە بزووتنەوەکەی شێخ مەحموودی نەمر شێوازێکی ناوچەیی پێوەدیاربوو تا کوردستانی هەروا حوکمدارییەکەی شێخ مەحموود هەر لە سنووری ناوچەی سلێمانییدا گیری خواردبوو. لەسەرێکی دیکەوە کورد وەک نەتەوە، هۆشیاری نەتەوەیی لەو ئاستەدا نەبوو کە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی هەوڵ بدات و هێشتا خواستی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی نەببووە دروشم و ئامانجەکانی ڕۆژ. ٣

کۆلۆنێل ویلسن یەکێک بوو لەو کەسانەی کە دژی ئەوەبوو بەریتانیا لە کوردستان بکشێتەوە، چونکە ئەو پێیوابوو کە بەمە بەریتانیا «نەک هەر کوردستان لەدەست دەدات، بگرە نفووزی بەریتانیا لە ئێرانیش دەخاتە لەرزەوە»(١:١٠٢). وەزیری حکومەتی هیندستان و حکومەت دەیانەویست

(سەربەخۆیی کوردستان) بمێنێت و پشتی تێنەکەن، لەکاتێکدا لەندەن لە ئەنجامە عەسکەری و سەربازییەکان دەترسا و هیچ کەسێکی واشی نەدەبینی و رای گشتی کوردیش لەو دەمانەدا، لە بارەی چارەنووسی کوردستانەوە، یەکنەبوو تا داوای پێکەوەنانی دەوڵەتێکی یەکگرتووی سەربەخۆ بکەن، لە ژێر چاودێری بەریتانیادا. بەریتانیا زۆر لەوە دەترسا کە حکومەتێکی کوردی لە کوردستانی خوارووا، لەژێر چاودێری فەرەنسییەکاندا، دابمەزرێت. حکومەتی بەریتانیا لە فەرەنسای گەیاند کە نیازی وایە دەوڵەتێک لە کوردستانی خوارووا دابمەزرێنێت(١٠٤:١)، کە دواتریان ئەوەتا گرێدراوی کوردستانی باکوور، یان گرێدراوی عێراق دەکرێت. لەنێو گێژەنی ئەم هەموو پروپاگەندە و پێشهاتە دژ بە یەکانەی لەبارەی چارەنووسی کوردەوە دەکرا، ٦٢ کەس لە سەرۆک هۆزەکانی ناوچەی هەولێر و سلێمانی و مووسل بروسکەیەکیان بۆ حکومەتی بەریتانیا لێدا و داوای حکومەتێکی موستەقیلە (سەربەخۆ)ی کوردییان کرد. سەرەتا بەریتانیا بەنیاز بوو دەوڵەتێکی نەتەوەیی بۆ کورد، وەکو لەمپەر لە نێوان عێراقی عەرەبی و تورکیادا دابمەزرێنێت. سیاسەتمەدارێکی دووربینی وەک ونستۆن چێرچل لە ٢٤ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٢١ دا نووسیویەتی «ئایدیا و وێنەیەک کە لە بیرمدایە ئەوەیە دەوڵەتێکی بەربەست دروست بکەین، کە لە رەگەزە ناعەرەبەکان پێکهاتبێت و بکەوێتە نێوان عێراق و تورکیاوە».٤

دواجار لە ژۆنگرەی قاهیرە، کە لە ساڵی ١٩٢١ دا بە سەرۆکایەتی وەزیری کۆلۆنیی بەریتانیا، ونستۆن چێرچل، بەسترا لە بارەی دوارۆژی کوردستانەوە دوو ئالتەرناتیڤی سیاسیی خرانەڕوو یەکەم هێشتنەوەی ناوچە کوردەوارییەکان وەک بەشێک لە دەوڵەتی عێراق و، گرێدانی کوردستانی خواروو بە دەوڵەتی تازە دروستکراوی عێراقەوە. مەندووبی سامیی بەریتانیا، میستەر سیر پرسی کۆکەس، لایەنگری ئەم تێزە بوو، کە سکرتێری خۆرهەلات، خاتوو گروتود بێلس، پشتگیری لێوە دەکرد. لە دانیشتنی چوارەمی لیژنەی سیاسیدا، کە لە ١٥ی ئادار بەسترا باسی دوارۆژی کوردستان دێتە ئارا و پرسی کۆکەس وایدەبینێت کە ئەو ناوچانەی کوردەکانی تێدا نیشتەجێن، کەرکووک، سلێمانی و هەندێک لە قەزایەکانی باکووری مووسل بەشێکی جیانەکراوەن لە دەوڵەتی عێراق»(٣٧:٢).

دووەم: جیابوونەوە و سەربەخۆیی کوردستان، کە مێجەر هیۆبەرت یانگ، فەرمانکاری دایەرەی خۆرهەلاتی ناوەڕاستی سەر بە وەزارەتی کۆلۆنەکان، هەلگری ئەم بیرە بوو و داوای کردەستبەجێ دەوڵەتێکی کوردی، لەژێر چاودێری راستەوخۆی مەندووبی سامییدا دابمەزرێت بێئەوەی پاشکۆی دەوڵەتی عێراق بێت. لەمەدا مێجەر نۆئێلیش پشتگیری لە مێجەر یانگ کرد و گوتی: «کوردەکان وا بە چاک دەزانن بەڕێوەبەرایەتییەکی سەربەخۆیان هەبێت و ناوچەیەکی بێلایەن پێک بهێنن لە نێوان تورکیا و عێراقدا»(٣٧:٢).

بەشی زۆری ئەندامەکانی کۆنگرە لەسەر ئەوە کۆک بوون کە لە رووی دارایی و سیاسییەوە کوردستانی خواروو گرێدراوی عێراق بکرێت و، پارسەنگی رایەکان بە شێوەیەکی گشتی بەلای رێگەچارەی یەکەمدا شکایەوە. لەو رۆژەوە تا ئێستا بەشێکی کوردستان، بە نارەوا و بەبێ رەزامەندیی خەڵکەکەی، گرێدراوی عێراق کرا و لەناو بۆتەی پێکهاتێکی نارەوا و ناشەرعیدا بە عێراقی عەرەبییەوە لکێندرا.

سەرچاوەکان:

١- الدکتور ولید حمدی، الکرد وکردستان فی الوثائق البریطانیه، لندن ١٩٩٣

٢-میر بصری، اعلام الکرد، لندن، الطبعه الاولی ١٩٩١

3-Elizabeth Picard, La Question Kurde, editions complex, Bruxell